

Mevsimlik Tarım İşçilerinin Temel Eğitim Çağındaki Çocuklarının Eğitim Sorunlarına Yönelik Öğrenci Görüşleri

Muhammet

Bülent

DİLEKÇİ⁵

DÖŞ⁶

Gaziantep
Üniversitesi
Türkiye

Gaziantep
Üniversitesi
Türkiye

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Makale geliş tarihi: 04.11.2020

Makale kabul tarihi:28.11.2020

Özet: Bu araştırmanın amacı, Mevsimlik Tarım İşçisi (MTİ) olarak çalışan ailelerin okul çağındaki çocuklarının eğitim sorunlarını incelemektir. Araştırma kapsamında Şanlıurfa İlinin Akçakale ilçesinde seçilen 15 öğrenci katılmıştır. Veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından hazırlanan görüşme formu kullanılmıştır. Toplanan veriler Nvivo yazılımı ile analiz edilmiştir. Öncelikle veriler serbest kodlama ile kodlandıktan sonra kodlar kategori ve temalar altında toplanmıştır. Ham kodlama bir ay sonra tekrar gözden geçirilmiş ve tekrar kodlanmıştır. Her iki kodlamadaki benzer ve farklılıklar belirlenerek kodlama güvenilirliği hesaplanmıştır. Benzerlik oranı %90 olarak hesaplanmıştır. Araştırma sonucuna göre; mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan ailelerin çocuklarının ailelerinden yeterince destek almadıkları ve destek almayan öğrencilerin çoğunluğunun kız çocukları olduğu belirlenmiştir. Bunun yanında okul devamsızlıkları ve sürekli yer değiştirmeleri sonucu öğrencilerin okulu sevmediği ve öğrenciler için yeterli düzeyde telafi eğitim hizmeti sağlanamadığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Ayrıca eğitimi seven öğrenciler sorunların eğitim yoluyla çözüleceğine inanmaktadırlar. Sorunun maddi destek ile çözüleceğini düşünen öğrenciler ise genel olarak okulu sevmediklerini belirtmişlerdir.

Anahtar Kelimeler. *Mevsimlik tarım işçisi, Öğrenci görüşleri, Eğitim sorunu*

Bu makaleye atıf yapmak için: Dilekçi, M. & Döş, B. (2020). Mevsimlik Tarım İşçilerinin Temel Eğitim Çağındaki Çocuklarının Eğitim Sorunlarına Yönelik Öğrenci Görüşleri, *Anadolu Türk Eğitim Dergisi*, 2(3), 17-32.

⁵ Sorumlu Yazar- Muhammet DİLEKÇİ, Gaziantep Üniversitesi, Yüksek Lisans Öğrencisi, dilekci.muhammed02@gmail.com ORCID NO: 0000-0002-3540-6719

⁶ Yazar- Doç. Dr. Bülent DÖŞ, Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, bulentdos@yahoo.com ORCID NO:

Student Views On Educational Problems Of Children Of Basic Educational Age Of Seasonal Agricultural Workers

Muhammet

Bülent

DİLEKÇİ⁷

DÖŞ⁸

Gaziantep
University
Türkiye

Gaziantep
University
Türkiye

Article Type: Research Article

Received Date: 04.11.2020

Accepted Date: 28.11.2020

Abstract: The aim of this study is to examine the educational problems of school age children of families working as seasonal agricultural workers (MTI). 15 students selected in the Akçakale district of Şanlıurfa Province participated in the research. The interview form prepared by the researcher was used as a data collection tool. The collected data were analyzed with Nvivo software. Firstly, after the data was coded with free coding, the codes were collected under categories and themes. The raw coding was reviewed and re-coded one month later. Coding reliability was calculated by determining similar and differences in both coding. Similarity rate was calculated as 90%. According to the research result; It has been determined that the children working as seasonal agricultural workers do not receive enough support from their families and the majority of the students who do not receive support are girls. In addition, as a result of school absenteeism and permanent displacement, it is concluded that students do not like school and there is not enough compensatory education service for students. In addition, students who love education believe that the problems can be solved through education. The students, who thought that the problem would be solved with financial support, stated that they generally do not like school.

Key Words: *Seasonal agricultural worker, Student Opinions, Education problem*

To cite this article: Dilekçi, M, & DÖŞ, B. (2020). Mevsimlik Tarım İşçilerinin Temel Eğitim Çağındaki Çocuklarının Eğitim Sorunlarına Yönelik Öğrenci Görüşleri, *Anatolian Turkish Education Journal*, Volume 2, Issue 3, 17-32.

⁷ Muhammet DİLEKÇİ, Gaziantep University, Graduate Student, dilekcimuhammed02@gmail.com
ORCID NO: 0000-0002-3540-6719

⁸ Author-Doç. Dr. Bülent DÖŞ, Gaziantep University, bulentdos@yahoo.com ORCID NO:

Giriş

Toplumsal yaşam içinde, ekonomik faaliyetler çeşitli sektörlerde ve alanlarda gerçekleştirilmektedir. Tarım sektörü, tüm toplumların ekonomik yaşamlarında oldukça önemli bir yere sahiptir. Çünkü insanların beslenebilmesi için gereken gıda maddeleri ile hammaddelerin temini tarım aracılığı ile sağlanmaktadır (Doğan, Arslan ve Berkman, 2015). Tarım sektörü diğer alanlardan farklı bir yere sahip olmakla birlikte makine gücünün yanında özellikle de insan gücüne ihtiyaç duyulmaktadır.

Tarım genellikle kırsal ekonomilerin çekirdeğidir ve kırsal kesimin %86'sı geçimlerini tarımdan sağlamaktadır. Tarım, Afrika'daki kırsal hane halkı gelirinin %63'ünü, Asya'da %62'sini, Avrupa'da yüzde 50'sini ve Latin Amerika'da %56'sını oluşturmaktadır. Kırsal bölgelerde çalışanlarda iş ilişkisi tam zamanlı, gezici veya geçici, mevsimlik de dahil olmak üzere farklı kategoriler içerebilir. Çalışanların çoğunluğu, kısmi düzeyde örgün eğitim almış ve okuryazarlık düzeyleri düşük çalışanlardır. Kırsal kesimdeki ücretlilerin çalışma koşulları muazzam ölçüde farklılıklar göstermektedir, ancak bunlar kırılabilir ve sömürülme eğilimindedir (ILO, 2012).

Geçici mevsimlik tarım işçileri tarım alanlarına, çoğunlukla çocuklarını da beraberinde götürdükleri bilinmektedir. Eğitim çağındaki çocuklar da çalışma mevsiminde okulların devam ettiği zamanların çakışması nedeniyle okullarına devam edememektedir. Bununla birlikte, eğitimin kendilerine getirisinin yetersiz olduğu ve ekonomik fayda sağlamadığı düşüncesiyle de okula devam oldukça düşük düzeyde gerçekleşmektedir (MEB 2011; Yıldırak, Gülçubuk, Gün, Olhan ve Kılıç, 2003).

Eğitim-öğretim ortamından uzaklaşan öğrenciler diğer akranlarına nazaran ders konularında geç kalmakta ve bu da kendileri için dezavantaj sağlamaktadır. Eğitim-öğretim sezonunun yaklaşık iki ila beş ayını tarım işçiliğinde geçiren öğrenci doğal olarak eğitime adapte olamamaktadır. Bu da kendilerine uzun vadede problemler yaşatmaktadır.

Mevsimlik Tarım İşçiliğine Genel Bakış

Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük'te iş kavramı; “sanayi, ticaret, tarım, maliye vb. alanlara ilişkin ekonomik etkinliklerin bütünü” olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2018). Mevsimlik iş denilince, yılın belirli bir döneminde sınırlı süreli olarak yapılan iş anlaşılmaktadır (Alpagut, 1998). Mollamahmutoğlu (2004) yaptığı tanımda mevsimlik işi “yılın belirli bir döneminde tam çalışıp diğer dönemlerde işçi sayısının düşürüldüğü veya işin tamamen durdurulduğu, her zaman aynı sayıda işçi çalıştırmayıp her yıl belirli dönemlerde işçilerin yoğun olarak çalıştığı, çalışılmayan dönemlerde ise iş sözleşmesinin askıya alındığı iş” olarak ifade etmektedir.

Akbıyık (2014) mevsimlik tarım işçiliğinin sosyo-ekonomik özelliklerini şöyle sıralamıştır:

- 1) Mevsimlik tarım işçiliğinin insan kaynağı, kırsalda yaşayan çoğunlukla topraksız ya da az toprağı olan kesimdir. Bu nüfus, kırsaldaki nüfusun yaklaşık yarısıdır. Bir başka ifadeyle, mevsimlik tarım işçiliğinin temel nedeni yoksulluktur.
- 2) Mevsimlik tarım işçileri mevcut durumları itibariyle köylü sınıftan ücretli tarım işçisine dönüşmüşlerdir.
- 3) Mevsimlik tarım işçileri arasında büyük aile-köylü dayanışması görülmektedir. Ancak sürecin sonunda bu aile yapısının birçok faktörüyle birlikte çözülmesi beklenmektedir.

- 4) Mevsimlik tarım işçileri, çalışmaya gittikleri birçok bölgede etnik ayrımcılıkla karşılaşmaktadır. Bu durum, onların çalıştıkları bölgelere uyumunu ve kaynaşmasını olumsuz yönde etkilemektedir.

Dünya’da mevsimlik tarım işçiliği

Dünyadaki toplam işgücünün yaklaşık %27’si tarım alanında çalışmaktadır (ILO, 2018). Tarım sektöründe çalışan yaklaşık 1,1 milyar çalışanın, 450 milyona yakını çalışmak için bir ülkeden bir başka ülkeye ve ülke içerisinde farklı bölgeler arasında yer değiştirmektedir (Hurst, 2007). Yani dünyadaki tarımsal işgücünün %40’ını göçmen işçiler oluşturmaktadır.

Gelişmiş ülkelerde tarımsal üretimdeki istihdamın büyük bir kısmı mevsimlik tarım işçilerinden meydana gelmektedir. AB üyesi İspanya, Fransa ve İtalya gibi üye ülkelerde tarımda çalışan geçici işçilerin sayısının sürekli çalışan işçilerden daha fazla olduğu tahmin edilmektedir. Avrupa’da, yaklaşık 500.000’i Avrupa dışından gelen işçiler olmak üzere 4,5 milyon tarım işçisi olduğu ifade edilmektedir. ABD’ye bakıldığında ise, tarım sektöründe çalışan 2,5 milyondan fazla işçinin %50’sinden fazlasının diğer ülkelerden gelen göçmen işçiler olduğu bildirilmektedir (Donham ve Thelin, 2006; Friedrich-Ebert-Stiftung, 2012; ILO, 2004).

Türkiye’de tarımda mevsimlik çalışma, 1950’li yıllarda sanayinin hızla gelişmeye başladığı ve tarımda makineleşmenin ortaya çıktığı yıllarda artmaya başlamıştır (Makale, 2001). Kırsal kesimdeki hızlı nüfus artışıyla beraber tarım alanlarının artık yetersiz olmaya başlaması, bulunan bölgedeki iş olanaklarının kısıtlı olması ve gelişen ulaşım ağıyla insanlar aileleri ile birlikte sürekli ya da geçici olarak göç etmeye başlamışlardır. Tarımsal nedenlerle mevsimlik göçte, Doğu, Güneydoğu ve Orta Anadolu Bölgelerinde yaşayan insanların genellikle aileleri ile birlikte, yılda birkaç aylığına, pamuk, fındık, tütün, çay, üzüm ve şekerpancarı tarımının yoğun olarak yapıldığı Çukurova, Karadeniz, Ege, Marmara ve İç Anadolu Bölgelerine göç ettikleri görülmektedir (ÇSGB, 2010; Selek Öz ve Bulut, 2013).

Mevsimlik işçilerin çocuklarının eğitim ve öğretim ile ilgili problem yaşadıkları dünyada olduğu gibi ülkemizde de yadsınamaz bir gerçektir. Sorunların çözümü sürecinde sorunları yaşayan kişilerin düşüncelerinin ve çözüme ilişkin fikirlerinin alınması sorunun çözüm aşamasında hayata geçirilmesinde önemlidir.

Bu bağlamda araştırmanın temel amacı mevsimlik tarım işçilerinin çocuklarının yaşamış olduğu sorun ve çözüm önerilerinin paydaşlar tarafından nasıl algılandığının belirlenmesi olarak belirlenmiştir. Bu amacı gerçekleştirmek için aşağıdaki araştırma soruları oluşturulmuştur.

- 1) Öğrencilerin sorun ve çözüme ilişkin düşünceleri nelerdir?
- 2) Velilerin sorun ve çözüme ilişkin düşünceleri nelerdir?
- 3) Öğretmenlerin sorun ve çözüme ilişkin olarak düşünceleri nelerdir?

Yöntem

Araştırma Modeli

Araştırma nitel yaklaşımda örnek olay (durum çalışması) olarak desenlenmiştir. Çalışma mevsimlik tarım işçisi ailelerin çocuklarının yaşamış oldukları sorun ve çözüm önerilerini öğrenci bakış açısıyla sunulmasını içermektedir. Yıldırım ve Şimşek’e (2011:77) göre durum çalışması bir birey, bir kurum, bir grup, bir ortam çalışılacak durumlara örnek olabilir. Büyüköztürk vd.’ne (2013:21) göre de bir sosyal grubun incelenmesinde durum çalışması

kullanılabilir. Bu çalışmada MTİ ailelerinin çocuklarının eğitim sorunları incelendiğinden dolayı durum çalışması olarak kabul edilebilir.

Veri Toplama Aracı

Veri toplama aracı olarak açık uçlu görüşme formu hazırlanmıştır. Alan yazında ifade edilen ve çalışma sonucunda merak edilen sorulardan bir madde havuzu oluşturulmuştur. Bu maddeler konuya ilişkin uygunluğu ve hedef kitlenin cevap verme durumu değerlendirilerek açık uçlu soru formları oluşturulmuştur. Formların geçerlik çalışması için uzman görüşüne başvurulmuştur. Eğitim Bilimleri alanında bir öğretim üyesi ve bu alanda doktora öğrencisi olan iki uzman tarafından incelenmiştir. Bu görüşler doğrultusunda görüşme maddelerine son hali verilmiştir.

Çalışma Grubu

Çalışma grubunun belirlenmesinde maksimum çeşitliliği sağlayacak ve farklı öğretim kademelerini de temsil edebilecek sayıda kişi seçilmiştir. Çalışma grubu yoğun olarak mevsimlik işçilerin bulunduğu yerleşim yerlerinden birisi olan Şanlıurfa ili Akçakale ilçesinde bulunan okullar seçilmiştir. Bu okullarda araştırma maçına uygun olarak mevsimlik işçi olan veliler ve öğrenciler seçilmiştir. Amaçlı örneklem çerçevesinde maksimum çeşitlilik sağlayacak öğrenciler seçilmiştir. Çalışma grubunda bulunan öğrencilerin özellikleri ise Tablo 1.'de sunulmuştur.

Tablo 1. Öğrencilerin Demografik Değişkenlerine İlişkin Bilgiler

Öğrenci	Cinsiyet	Yaşanan Merkez	Gidilen Şehir	Okul Türü	Kardeş Sayısı
Öğrenci A	Kız	Köy	Konya	İlkokul	8
Öğrenci B	Kız	İlçe	Edirne	Ortaokul	6
Öğrenci C	Kız	Köy	Nevşehir	Ortaokul	12
Öğrenci D	Kız	Köy	Konya	Ortaokul	11
Öğrenci E	Erkek	Köy	Konya	Ortaokul	5
Öğrenci F	Kız	Köy	Çanakkale	İlkokul	4
Öğrenci G	Erkek	İlçe	Amasya	İlkokul	7
Öğrenci H	Kız	İlçe	Kayseri	Lise	8
Öğrenci I	Erkek	İlçe	Ankara	Lise	7
Öğrenci J	Kız	Köy	Çorum	Ortaokul	10
Öğrenci K	Kız	Köy	Niğde	Lise	6
Öğrenci L	Erkek	ilçe	Giresun	Lise	9
Öğrenci M	Kız	İlçe	Karaman	İlkokul	7
Öğrenci N	Erkek	İlçe	Çorum	İlkokul	12
Öğrenci O	Kız	Köy	Konya	İlkokul	8

Tablo.2'e göre çalışmaya 10 kız öğrenci katılırken 5 tane de erkek öğrenci katılmıştır. Bu öğrencilerden 8'i köyde ikamet etmekte ve 7 tanesi ise ilçe merkezinde ikamet etmektedir. 6 öğrenci ilkokulda okumakta iken 5 öğrenci ortaokulda ve 4 öğrenci de lisede eğitimine devam etmektedir. 2 aile Marmara, 4 aile Karadeniz ve 9 aile de İç Anadolu bölgesine çalışmak için mevsimlik olarak gitmektedir. En az kardeş sayısı olan 4 iken en fazla 12'dir. Ortalama kardeş sayısı 8'dir.

Veri Toplama Süreci

Çalışma grubuna seçilen öğrencilere okulda bulunmadıkları mevsimde araştırmacı tarafından uygulanmıştır. Her okul için ayrı olarak belirli bir gün ayarlanmış ve öğrencilerin form sorularını okuyarak ve anlamadığı bir nokta varsa sorarak yazmaları istenmiştir.

Veri Analizi

Verilerin analizinde öncelikle öğrenci görüşleri Nvivo programına aktarılmış ve her görüş serbest kodlama ile kodlanmıştır. Ham kodlama bir ay sonra tekrar gözden geçirilmiş ve tekrar kodlanmıştır. Her iki kodlamadaki benzer ve farklılıklar belirlenerek kodlama güvenilirliği hesaplanmıştır. Benzerlik oranı %90 olarak hesaplanmıştır.

Tablo2. Öğrenci Görüşlerine İlişkin Tema ve Kategorilerin Tanımları

Tema ve Kategori	Tanımı	Örnek ifadeler
AİLE	Aile kategorisinde bu sürece ilişkin ailenin	“Anne babam okuma yazma destek olup olmadığını belirten kodların toplamıdır”
GİDİLEN YER	Çalışma için gidilen yerdeki durumlarına ilişkin kodlar	“Okula değil ama okumaya devam ediyorum”
OKUL	Problem çözümü için okulda yapılmakta olan sürece ilişkin öğrenci görüşlerini içermektedir.	
<i>Duyuşsal boyut</i>	Öğrencilerin okula ilişkin duygusal durumlarına ilişkin görüşleri içermektedir.	“Çok seviyorum”
<i>Ek program</i>	Öğrencilerin uyum ve eksikliklerinin tamamlanması için ek çalışmaya ilişkin fikirleri içermektedir.	“Öğretmen konuları ilişkiyi yetiştiremiyor. Bunun için benimle ilgilenmeye fırsat yok”
ÇÖZÜM	Soruna ilişkin öğrenciler tarafından sunulan çözüm önerileri ve istekler	
<i>Eğitim</i>	Eğitim aracılığıyla sorun çözüm önerileri	“Yaz kurslarına gitmem gerek”
<i>İş imkânı</i>	Çözüm önerisi olarak iş imkânı sağlanması önerilmektedir	“Ailemize burada iş imkânı sağlanması.”
<i>Maddi Destekler</i>	Çözüm önerisi olarak maddi destek sağlanması önerilmektedir.	“Devlet ailelere para desteği sağlamalı”
<i>Taşınmama</i>	Çözüm önerisi olarak ailesinin taşınmamasını istemektedirler	“Ailem uzaklara çalışmaya gitmesin.”

Tablo 2. incelendiğinde öğrencilerin görüşlerinden aile, gidilen yer, okul ve çözüm temaları oluşturulmuştur. Okul temasında duyuşsal boyut ve ek program kategorileri ortaya çıkmıştır. Çözüm kategorisinde eğitim, iş imkânı, maddi destekler ve taşınmama kategorileri ortaya çıkmıştır.

Geçerlik ve Güvenirlik

Çalışmanın iç geçerliliğini sağlamak için veri çeşitli yoluna gidilmiştir. Bunu sağlamak için farklı okullarda ve farklı okul seviyelerinden öğrencilere ulaşılmıştır. Görüşme sorularının hazırlanmasında uzman incelemesi kriterleri kullanılmıştır. Aktarılabirliği sağlamak için, amaçlı örnekleme tekniğinin ölçüt örnekleme türü kullanılarak katılımcıların belirlenmesine özen gösterilmiştir. (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Bunun yanında veri toplama ve analiz süreci ayrıntılı olarak anlatılmıştır. (Shenton, 2004). Araştırmanın iç güvenilirliğini sağlamak için analiz sonucunda oluşturulan kodlar belirli bir aralıktan sonra kodlanmıştır.. Benzerlik oranı %90 olarak hesaplanmıştır. Elde edilen temalar bir uzmanın ham veriler üzerindeki görüşlerine danışılarak tutarlılık incelemesi yapılmıştır. (Miles ve Huberman, 1994).

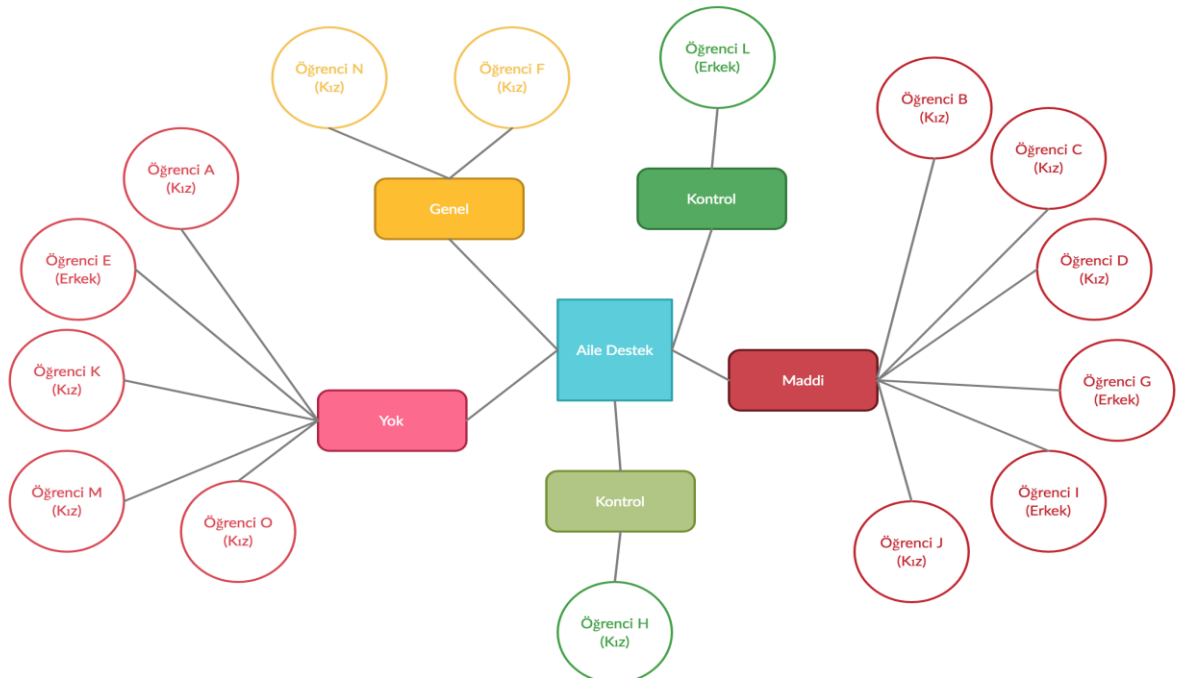
Bulgular

Öğrencilerin görüşleri aile (15), gidilen yer (30), okul (46) ve çözüm (20) olmak üzere toplam (65) dört tema altında toplanmıştır. En fazla kod okula ilişkin üretilirken en az kod aile temasında üretilmiştir.

Tablo 3. Öğrencilerin Aile Temasına İlişkin Düşünceleri

	İlkokul		Ortaokul		Lise		Toplam (15)
	Kız (2)	Erkek (3)	Kız (4)	Erkek (1)	Kız (3)	Erkek (2)	
Aile desteği yok	2	1	0	1	1	0	5
Aile destek kontrol	0	0	0	0	0	1	1
Aile destek maddi	0	1	4	0	0	1	6
Aile destek manevi	0	0	0	0	1	0	1
Aile destek	0	1	0	0	1	0	2
Toplam	2	3	4	1	3	2	15

Tablo3 incelendiğinde ilkokul kademesinde kız öğrencilerin tamamı (2) ailesinin kendisini desteklemediğini ifade etmişlerdir. Bu konuda Öğrenci O “*Annem babam okuma yazma bilmiyor*” ifadesini kullanmıştır. İlkokulda üç erkek öğrenciden birisi aile desteği olmadığını belirtirken birisi maddi destek olduklarını belirtmiş, diğer birisi ise ailesinin kendisini desteklediğini belirtmiştir. Maddi destek aldığını belirten Öğrenci G “*Benimle beraber okula gelip gidiyorlar. Harçlık veriyorlar*” ifadesini kullanırken Öğrenci N ise “*Evde annem bazen kitap okutuyor. Babam çalışıyor*” ifadesi ile ailesinin destek olduğunu belirtmiştir. Ortaokula devam eden 4 kız öğrencide ailelerinin kendilerine maddi destek olduklarını belirtmişlerdir. Bu konuda Öğrenci B “*Evet, kaynak yardımı yapıyorlar*” ifadesini kullanmıştır. Okula devam eden erkek öğrenci ise “*Anne babam okuma yazma bilmiyor. Destek veremezler*” ifadesi ile destek alamadığını belirtmiştir. Liseye devam eden üç kız öğrenciden birisi ailesinden destek olmadığını belirtirken diğer bir öğrenci manevi destek aldığını ifade etmiş, son öğrenci ise ailesinden destek aldığını ifade etmiştir. Öğrenci F “*Evet veriyorum manevi konuda destek veriyor*” ifadesi ile manevi destek aldığını ifade etmiştir. Liseye devam eden erkek öğrencilerden birisi ailesinin kendisini kontrol ettiğini belirtirken diğer öğrenci de maddi destek aldığını ifade etmiştir. Öğrenci L “*Evet. Veriyorlar yazılı sınav sonuçlarını takip ediyorlar*” ifadesi ile ailesinin kontrol yaptığını belirtmiştir.

Şekil 1. Aile desteği alan ve almayan öğrencilerin kıyaslanması

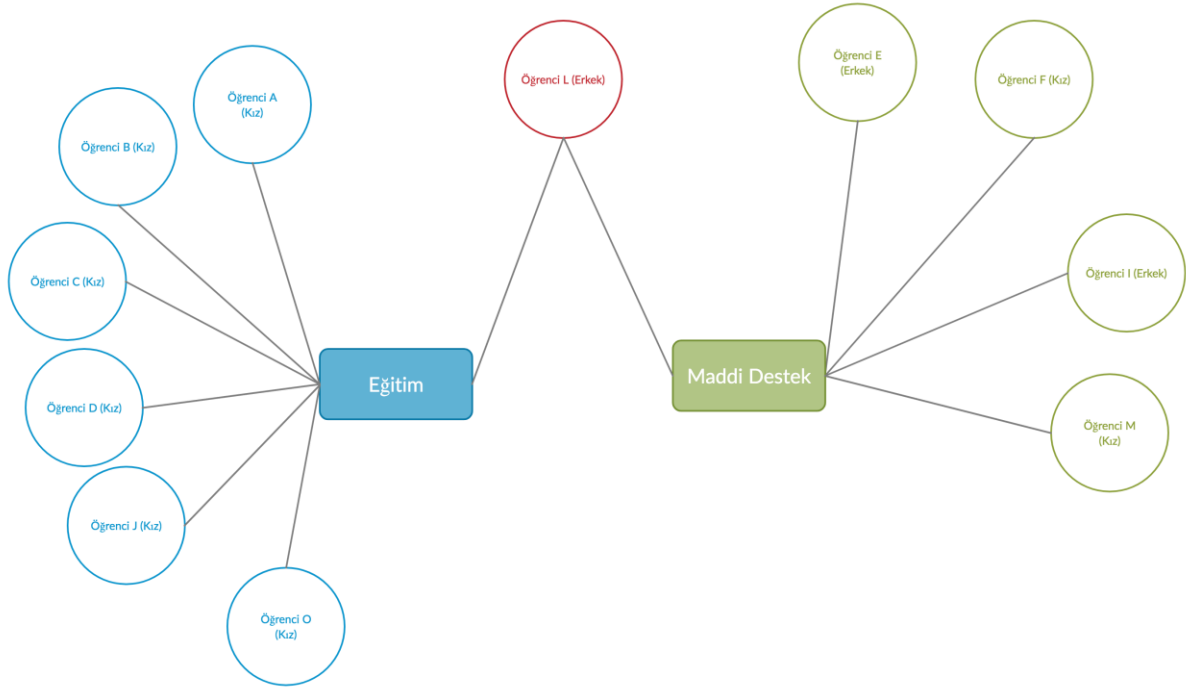
Şekill incelendiğinde 15 öğrenciden 5’i ailesinden destek almadığını belirtirken 10 tanesi ailesinden farklı destekler almaktadır. Destek almayan 5 öğrenciden 4’nün kız olması dikkat edilmesi gereken bir sorundur. 15 öğrenciden 6 tanesi de sadece maddi destek almaktadır.

Tablo 4. Öğrencilerin Çözüm Önerilerine İlişkin Görüşleri

	İlkokul		Ortaokul		Lise		Toplam (15)
	Kız (2)	Erkek (3)	Kız (4)	Erkek (1)	Kız (3)	Erkek (2)	
Eğitim	1	0	5	1	0	1	8
<i>Daha çok kursların açılması gerekiyor.</i>	0	0	1	0	0	0	1
<i>Eğitim her alanda olmalıdır</i>	0	0	0	1	0	0	1
<i>Eğitim sistemi değişimi</i>	0	0	0	0	0	1	1
<i>Gittiğimiz yerlerde okula devam etmem gerekiyor.</i>	0	0	1	0	0	0	1
<i>Okulları evimize yakın olması</i>	0	0	1	0	0	0	1
<i>Okulumu yarıda bırakmamam lazım.</i>	0	0	1	0	0	0	1
<i>Yaz kurslarına gitmem gerek</i>	0	0	1	0	0	0	1
<i>Öğretmen daha çok ilgilensin</i>	1	0	0	0	0	0	1
İş imkânı	0	0	1	0	1	0	2
<i>Ailemize burada iş imkânı sağlanması.</i>	0	0	1	0	0	0	1
<i>İşsizlik sorununun çözülmesi gerekiyor</i>	0	0	0	0	1	0	1
Maddi Destekler	1	1	0	0	1	2	5
<i>Ailemin durumu iyi olmadığı için maddi destek istiyorum.</i>	0	0	0	0	1	0	1
<i>Daha çok kaynak olması gerekiyor</i>	0	0	0	0	0	1	1
<i>Devlet ailelere para desteği sağlamalı</i>	1	0	0	0	0	0	1
<i>Devlet desteklemeli maddi konuda sıkıntı çekmemeliyiz.</i>	0	1	0	0	0	0	1
<i>Maddi destek</i>	0	0	0	0	0	1	1
Taşınmama	1	3	0	0	1	0	5
<i>Ailem uzaklara çalışmaya gitmesin.</i>	0	1	0	0	0	0	1
<i>Biz öğretmenlerden ayrılmayalım</i>	0	1	0	0	0	0	1
<i>İkamet ettiğimiz yerde sabit kalmalıyız.</i>	0	0	0	0	1	0	1
<i>Mevsimlik yer değiştirmemeliyiz</i>	0	0	0	0	1	0	1
<i>Okul ile ailem daha çok gitsin gelsin</i>	0	1	0	0	0	0	1
<i>Okula ara vermeden devam etmek</i>	1	0	0	0	0	0	1
Toplam	6	8	12	2	6	6	40

Tablo 4 incelendiğinde eğitim kategorisinde ilkokuldaki kız Öğrenci O “*öğretmen daha çok ilgilensin*” ifadesini kullanırken erkek öğrenciler herhangi bir düşünce ifade etmemiştir. Ortaokul kısmında ise kız öğrenciler beş farklı kod kullanmıştır. Daha fazla kurs beklentisi ile birlikte okuma isteğini belirttikleri ifadeler kullanmışlardır. Örneğin Öğrenci D “*Gittiğimiz yerlerde okula devam etmem gerekiyor.*” ve “*Okulumu yarıda bırakmamam lazım.*” şeklinde ifadeler kullanmıştır. Ortaokul öğrencilerinden Öğrenci A “*Eğitim her alanda olmalıdır.*” şeklinde bir ifade kullanmıştır. Lise kız öğrencileri bu konuda bir düşünce beyan etmezken öğrencilerden Öğrenci L “*Eğitim sistemi değişimi*” şeklinde bir ifade kullanmıştır. İş imkânı kategorisinde ise bir ortaokul kız öğrencisi bir de lise kız öğrencisi düşünce beyan etmiştir. Ortaokul öğrencilerinden Öğrenci C “*Ailemize burada iş imkanı sağlanması*” şeklinde ifade kullanırken lise öğrencilerinden Öğrenci H “*İşsizlik sorununun çözülmesi gerekiyor*” şeklinde ifade kullanmıştır. Maddi destekler kategorisinde ortaokul öğrencileri bu konuda bir görüş belirtmezken ilkokul ve lise öğrencilerinden hem kız hem de erkek öğrenciler devletin maddi destek vermesi gerektiğini belirtmişlerdir. Örneğin öğrenci M “*Devlet ailelere para desteği sağlamalı*” ve Öğrenci F “*Ailemin durumu iyi olmadığı için maddi destek istiyorum.*” ifadelerini kullanmıştır. Taşınmama kategorisinde yine ortaokul öğrenciler görüş belirtmemişlerdir. İlkokul kız öğrencilerinden Öğrenci O “*Okula ara vermeden devam etmek istiyorum*” şeklinde bir ifade kullanırken erkek öğrencilerden Öğrenci G “*Ailem*

uzaklara çalışmaya gitmesin” şeklinde bir ifade kullanmıştır. Liseye devam eden kız öğrencilerden Öğrenci K “İkamet ettiğimiz yerde sabit kalmalıyız. Mevsimlik yer değiştirmemeliyiz” ifadesini kullanmıştır.

Şekil 2. Çözüm önerilerinin öğrencilere göre karşılaştırılması

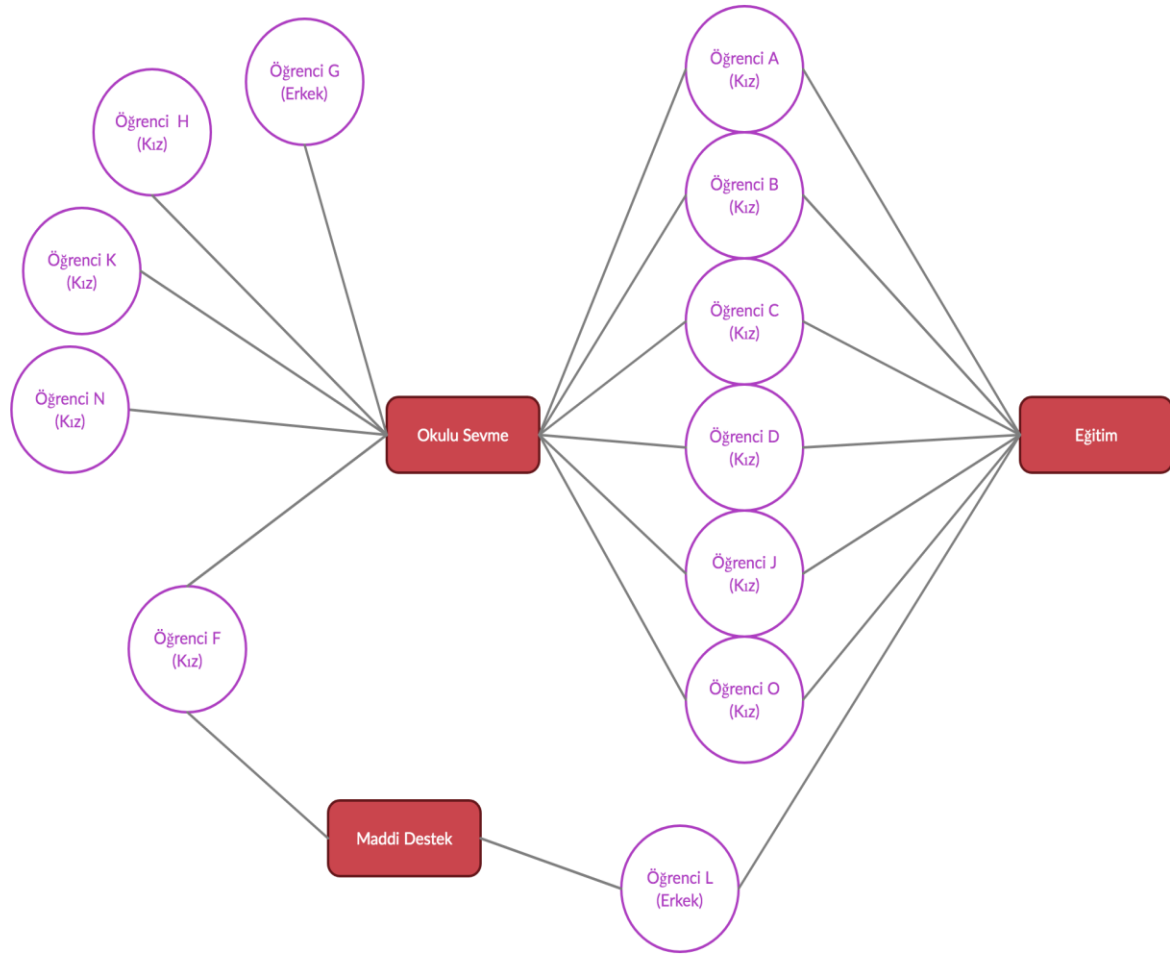
Öğrencilerin çözüm önerileri eğitim ve maddi iki temel grup altında toplanabilmektedir. Bu çözüm önerilerin öğrencilere göre değişimi incelendiğinde Öğrenci L her iki çözüm önerisine ilişkin fikir sunmakla birlikte; Öğrenci E, Öğrenci F, Öğrenci I ve Öğrenci M sorunun çözümünü maddi destekte görmektedir. Öğrenci A, Öğrenci B, Öğrenci C, Öğrenci D, Öğrenci J ve Öğrenci O ise çözüm olarak eğitimi görmektedirler.

Tablo 5. Öğrencilerin Okul Temasına İlişkin Düşünceleri

	İlkokul		Ortaokul		Lise		Toplam (15)
	Kız (2)	Erkek (3)	Kız (4)	Erkek (1)	Kız (3)	Erkek (2)	
Duygusal boyut	4	6	8	2	5	4	29
<i>Devam etme isteği</i>	0	2	4	1	1	1	9
<i>Devam etmeme</i>	0	1	0	0	1	1	3
<i>Okulu Sevmeme</i>	2	1	0	0	0	1	4
<i>Okulu Sevme</i>	2	2	4	1	3	1	13
Ek program	3	3	4	2	3	2	17
<i>Ayrı Program var</i>	0	1	1	0	0	0	2
<i>Ayrı program etkisiz</i>	0	0	0	0	1	0	1
<i>Bazen ödev veriyor.</i>	1	0	1	0	1	0	3
<i>Öğretmen ilgilenmiyor</i>	2	2	2	1	1	2	10
<i>Sınıf Mevcudu fazla</i>	0	0	0	1	0	0	1
Total	7	9	12	4	8	6	44

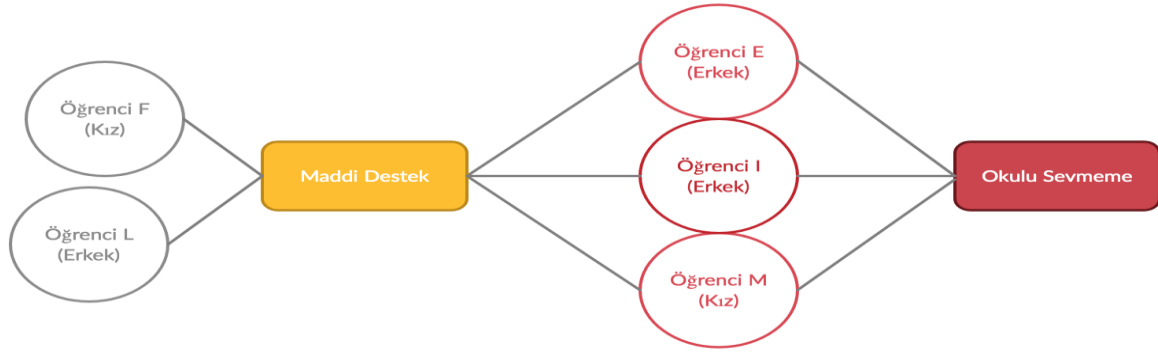
Tablo 5 incelendiğinde okul temasına ilişkin olarak duygusal boyut kategorisine ilişkin ilkokuldan iki, ortaokuldan beş ve liseden iki öğrenci okula devam etme isteğini belirtirken ilkokuldan bir ve liseden iki öğrenci okula devam etmek istemediğini belirtmiştir. İlkokuldaki kız öğrencilerden birisi okulu sevdiğini belirtirken bir öğrenci sevmediğini belirtmiştir. Erkek öğrencilerden birisi sevmediğini belirtirken ikisi sevdiğini belirtmiştir. Ortaokul hem kız hem

de erkek öğrencilerin tamamı okulu sevdiğini belirtmiştir. Lisede devam eden kız öğrencilerin tamamı okulu sevdiğini belirtirken erkek öğrencilerden birisi sevdiğini belirtmiş ve birisi sevmediğini belirtmiştir. Okulda yapılan ek programlar kategorisinde ise ilkokuldan bir erkek öğrenci ayrı program yapıldığını belirtirken kız öğrencilerden birisi öğretmenlerin bazen ödev verdiklerini belirtmişlerdir. Kız ve erkek öğrencilerden ikisi öğretmenlerin ilgilenmediğini belirtmişlerdir. Ayrı bir program yapıp yapılmadığına ilişkin soruya kız öğrencilerden Öğrenci M “Hayır program yapılmıyor.” ifadesini kullanmıştır. Ortaokul kız öğrencilerden birisi ayrı program olduğunu belirtirken, birisi öğretmenlerin bazen ödev verdiğini ifade etmiş ve ikisi ise öğretmenin ilgilenmediğini ifade etmiştir. Ortaokuldaki erkek öğrencilerden birisi “Genellikle çok fazla ilgilenmiyor. Sınıf mevcudu fazla” ifadesini kullanmıştır. Lise kız öğrencilerinden birisi ayrı programın etkisiz olduğunu belirtirken birisi de bazen ödev veriyor ve birisi ise öğretmenin ilgilenmiyor koduna ilişkin fikir beyan etmiştir. Erkek öğrencilerin ikisi de öğretmen ilgilenmiyor koduna ilişkin düşünce söylemiştir. Bütün okul seviyeleri dikkate aldığımızda ek programa baktığımızda 10 öğrenci öğretmenin ilgilenmediğini bunun yanında sadece iki öğrenci ise ayrı programın olduğunu belirtmişlerdir.

Şekil 3. Öğrencilerin okulu sevme ve eğitim kodlarının karşılaştırılması

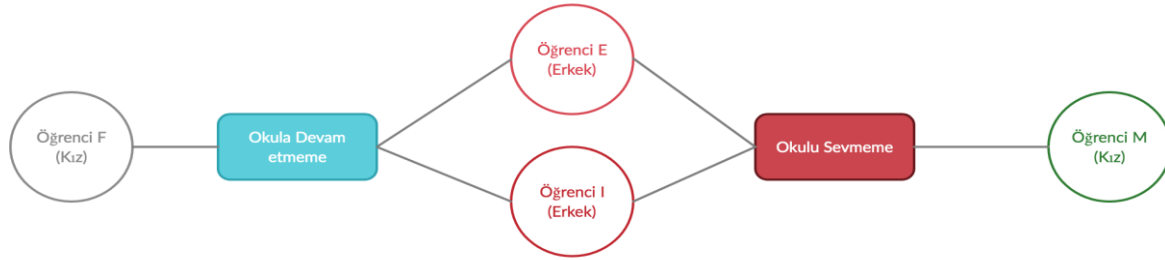
Öğrencilerin okulu sevme durumu ve sorunun eğitim ile çözüleceğini düşünme durumlarının karşılaştırılmasında okulu sevdiğini düşünen 7 öğrenci aynı zamanda karşılaştıkları sorunlarında eğitim ile çözüleceğini düşünmektedirler. 5 öğrenci ise okulu sevdiğini söylemekle birlikte bunlardan sadece birisi (Öğrenci F) maddi destek ile çözülebileceğini ifade etmiştir. Öğrenci L ise okulu sevdiğini belirtmek ile birlikte yanında sorunun eğitimle çözülebileceğini ve maddi destek gerekli olduğunu da ifade etmiştir.

Şekil 4-Okulu sevmeme ve maddi destekler kodlarını karşılaştırılması

Okulu sevmediğini belirten öğrenciler incelendiğinde bu öğrencilerden 3'ü sorunun maddi destek ile çözülebileceğine inanmaktadır. Maddi destek ile çözülebileceğini düşünen diğer iki öğrenci ise okulu sevdiğini ifade etmişlerdir.

Şekil 3 ve Şekil 4 beraber değerlendirildiğinde okulu seven on öğrenciden altısı sorunun eğitim ile çözülebileceğini düşünmektedir. Bununla birlikte maddi destek ile çözülebileceğini düşünen beş öğrenciden üçü de çoğunluğu okulu sevmemektedir. Öğrencilerin okulu sevip sevmemesi sorunun çözümündeki düşüncelerini şekillendirildiği düşünülmektedir.

Şekil 5-Okulu sevmeme ve okula devam etmeme kodlarının karşılaştırılması

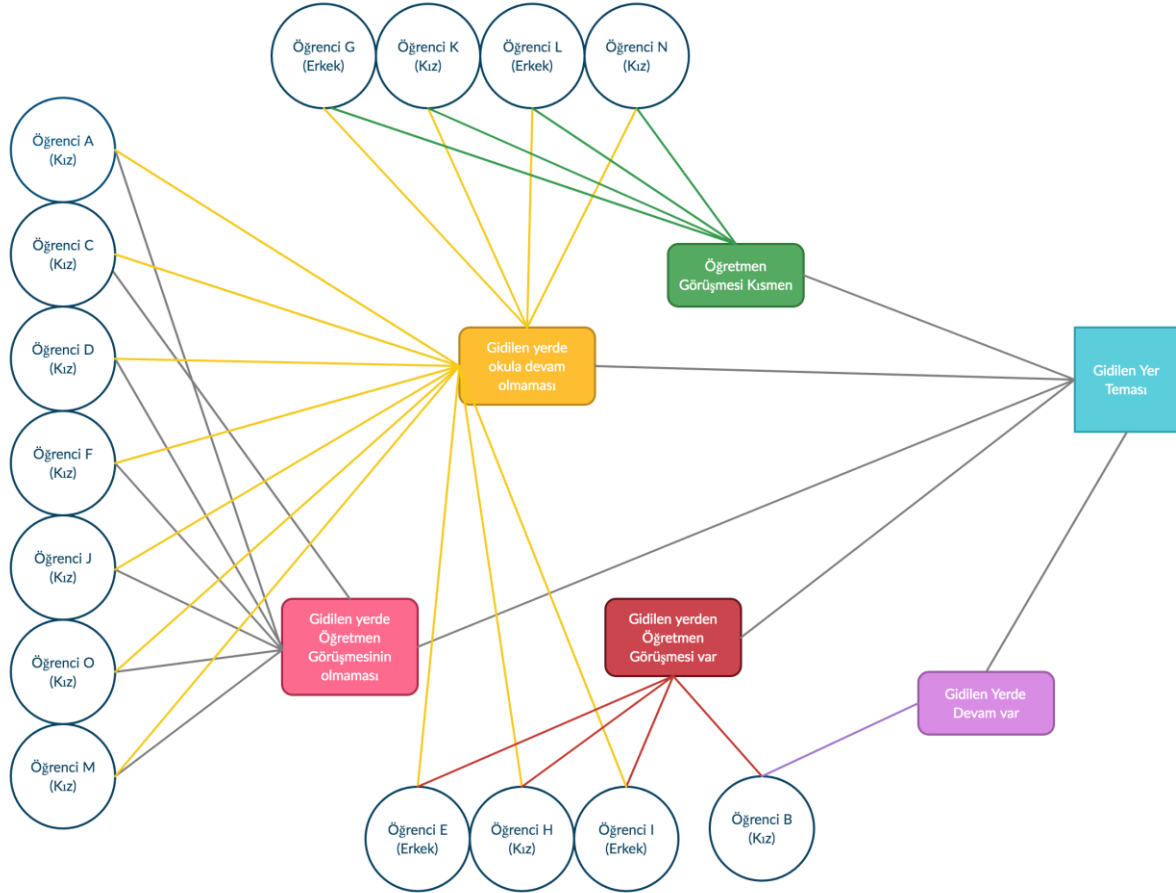
Okula devam etmek istemeyen 3 öğrenciden 2'si, Öğrenci E ve Öğrenci I, aynı zamanda okulu sevmediklerini belirtmişlerdir. Öğrenci M ise okula devam edip etmeme konusunda bir düşünce belirtmemiştir. Öğrenci F ise öğrenci okulu sevdiği halde devam etmek istememektedir.

Tablo 6 Öğrencilerin Gidilen Yerlerde Eğitim Durumlarına İlişkin Düşünceleri

	İlkokul		Ortaokul		Lise		Toplam (15)
	Kız (2)	Erkek (3)	Kız (4)	Erkek (1)	Kız (3)	Erkek (2)	
Gidilen yerde eğitime devam imkânı olması	0	0	1	0	0	0	1
Gidilen yerde eğitime devam edilememesi	2	3	3	1	3	2	14
Gidilen yerde iken öğretmen görüşmesi yapılması	0	1	1	0	1	1	4
Gidilen yerden iken öğretmen görüşmesi yapılamaması	2	0	3	1	1	0	7
Gidilen yerde iken öğretmen görüşmesi kısmen yapılması	0	2	0	0	1	1	4
Toplam	4	6	8	2	6	4	30

Tablo 6 incelendiğinde gittikleri yerlerde iken sadece bir öğrenci okula devam imkânı olduğunu belirtirken, kalan 14 öğrenci ise mevsimlik olarak gittikleri yerlerde eğitime devam etme imkânı olmadığını belirtmektedir. Gittikleri yerlerde iken öğretmenleri ile iletişimleri

olup olmadığı sorulduğunda sadece ilköğretim öğrencilerinden bir öğrenci öğretmeni ile düzenli görüştiklerini belirtirken, iki öğrenci görüşme olmadığını, bir öğrenci de kısmen görüşme olduğunu belirtmiştir. Ortaokul öğrencilerinden bir öğrenci düzenli görüşme olduğunu belirtirken, dört öğrenci görüşme olmadığını belirtmişlerdir. Lise öğrencilerden iki öğrenci düzenli görüşme olduğunu belirtirken, bir öğrenci görüşme olmadığını belirtmiş ve iki öğrenci de kısmen görüşme olduğunu belirtmiştir. Öğretmenler ile görüşme konusu bütün eğitim seviyelerinde beraber değerlendirildiğinde 15 öğrenciden sadece dördü düzenli bir iletişim içerisindeydi.

Şekil 6 Gidilen Yerlerdeki Öğretmen Görüşmeleri ve Eğitime devam durumlarının Karşılaştırılması

Şekil 6 incelendiğinde çalışmak için gidilen yerlerdeki sadece 1 öğrenci (Öğrenci B) eğitime devam etme imkânı bulduğunu belirtmiş ve bu öğrenci de gittikleri zaman öğretmenlerinin velileri ile iletişiminin olduğunu belirtmiştir. 3 öğrenci (Öğrenci E, Öğrenci H, Öğrenci I) ise gittikleri zaman öğretmenlerinin velileri ile iletişimi olduğunu belirtmiş ama eğitime devam edemediklerini de ifade etmişlerdir. Gittikleri yerde velileri ile öğretmen arasında kısmen iletişim olduğunu ifade eden öğrencilerden Öğrenci G, Öğrenci K, Öğrenci L ve Öğrenci N eğitimlerine devam etmediklerini ifade etmişlerdir. 7 öğrenci (A, C, D, F, J, O ve M) ise öğretmen ile iletişimleri yok, aynı zamanda okula devam etme imkanları da bulunmamaktadır. 15 öğrenciden 7'sinin eğitimlerine devam konusunda gelişme olmamakla birlikte takip ve iletişimin de olmaması mevsimlik tarım işçi ailelerinin çocuklarının karşılaştıkları eğitimsel sorunlarda sistem probleminin varlığını gösterir bir durumdur.

Tartışma

Bu çalışmada, mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan ailelerin okul çağındaki çocuklarının eğitim sorunları incelenmiş ve öğrenci görüşleri doğrultusunda değerlendirmeler yapılmaya çalışılmıştır.

Çalışma sonucunda, öğrencilerin bir kısmı karşılaştıkları eğitim sorunlarına ilişkin olarak ailesinden destek alamadığını belirtmektedir. Ailesinden destek alan öğrencilerin çoğunluğa ise sadece maddi destek aldıklarını belirtmişlerdir. Dikkat çeken nokta ise destek alamayan öğrencilerin çoğunluğu kız öğrencilerden oluşmaktadır. Alanda yapılan çalışmalarda elde edilen bulgular yorumlandığında benzer sonuçların olduğu görülmektedir. Yiğit (2018) tarafından yapılan ve mevsimlik tarım işçilerini konu alan çalışmada elde edilen sonuçlara bakıldığında, sosyal haklar açısından dezavantajlı olan bu işçilerin aynı zamanda ekonomik olarak da toplumun gerisinde olduğu ifade edilmektedir. Bu ailelerin tek geçim kaynağının sadece çalıştıkları dönemde elde ettikleri gelir olduğu ve bu nedenle de fazla kazanmak için ailenin tüm fertlerinin çalışmak zorunda olduğu belirtilmektedir. İfade edilen bu durum göz önünde bulundurulduğunda ailelerin çocuklara gerek maddi gerekse psikolojik destek sağlamasının oldukça zor olduğu düşünülebilir. Yapılan bir başka çalışmada ise Benek ve Ökten (2011) tarafından gerçekleştirilmiş ve mevsimlik tarım işçisi ailelerinin %74,8'i erkek çocuklarının mutlaka okuması gerektiğini belirtirken, kızlar söz konusu olunca, bu oran %55,1'e düşmektedir. Bir anlamda kız çocuklarının okuması konusunda erkek çocuklar kadar desteklememektedirler.

Çalışmada elde edilen diğer bir sonuç ise, katılımcı bir kısım öğrenciler okula devam etmek istememektedirler ve okulu sevmediklerini de belirtmektedirler. Ayrıca, çok az sayıda öğrenci öğretmenlerin kendileri için ayrı program yaptıklarını belirtmiştir. Öğrencilerin büyük çoğunluğu ise öğretmenlerin kendileriyle ayrıca ilgilenmediklerini belirtmişlerdir. Türkiye Büyük Millet Meclisi (2015) bünyesinde kurulan konuya ilişkin bir araştırma komisyonu da mevsimlik tarım işçisi ailelerin çocuklarından eğitime ara verme nedeniyle akranlarından daha düşük bir sınıf seviyesinde eğitime devam etmek durumunda kalan öğrenciler eğitim isteklerini yitirebileceği tespitini yapmıştır. Karaman'a (2013) göre, mevsimlik tarım işçisi çocuklarının eğitim hakkına erişimleri engellenmekte ve bu nedenle çocukların eğitim hayatları uzun olmamaktadır. Çocuklar ya eğitim hayatlarını yarıda bırakmaktadırlar ya da ilkökul ve ortaokulu bitirdikten sonra geleceğe yönelik eğitim hayatlarını devam ettirme gibi bir düşünceleri olmamaktadır. Bu tespitler ve sonuçlar, çalışmada elde edilen çocukların okulu sevmemesine ilişkin bulguyla ilgili olduğu düşünülmektedir.

Çalışmada elde edilen bir başka sonuca bakıldığında, öğrencilerin nerede ise tamamı gittikleri yerlerde okula devam imkânı bulamadıklarını ifade etmektedir. Okula devam etmeyi isteyip de buna imkân bulamayan çocuklar için durum oldukça düşündürücüdür. Çeşitli yasa ve yönetmelikler mevsimlik tarım işçisi aile ve çocuklarının problemlerine yönelik önlem alınmaya çalışılmıştır (Resmî Gazete, 2010; MEB, 2011, 2016). Ancak bu çalışmalara rağmen sistem kaynaklı bir devamsızlığın olmaması gerektiği düşünülmektedir. Bununla birlikte öğrencilerin gittikleri yerlerdeki devamsızlık sebepleri ailelerden kaynaklı bir durum ise bunun da yine çözümü etkin ve bütüncül yaklaşımların benimsenmesiyle olacaktır.

Çalışmada elde edilen diğer bir sonuç ise, öğrencilerin çözüm önerilerinde ilkökul öğrencileri ailelerinden ve okuldan ayrılmak istememekte, ortaokul öğrencileri daha çok eğitime ilişkin talepleri olurken lise öğrencilerinde maddi destek ve iş imkânı ön plana çıkmaktadır. Küçük yaştaki çocukların aileleri ile birlikte olma ve eğitim talepleri normal olarak görülebilir. Ama çocukların yaşları ilerledikçe mevcut durumlarına ilişkin farkındalıkları artmaktadır. Yiğit (2018) yaptığı çalışmada, mevsimlik tarım işçilerinin gelirlerinin kısıtlı olması nedeniyle tüm aile fertlerinin çalışmak zorunda olduğu, bu durum çocukların eğitimlerini tamamlamalarını engellediğini ifade etmektedir. Ayrıca, bu durumun hem çocuk işçiliği sorununu meydana getirdiği hem de çocukların başka meslekler edinmelerini zorlaştırdığını da vurgulamaktadır.

Sonuç

Yapılan analiz sonuçlarına göre mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan ailelerin çocuklarının ailelerinden yeterince destek almadıkları ve destek almayan öğrencilerin çoğunluğunun kız

çocukları olduğu belirlenmiştir. Bunun yanında okul devamsızlıkları ve sürekli yer değiştirmeleri sonucu öğrencilerin çoğunluğunun okulu sevmediği belirlenmiştir. Öğrenciler için yeterli düzeyde telafi eğitim hizmeti sağlanamadığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Genel olarak eğitimi seven öğrenciler sorunların eğitim yoluyla çözüleceğine inanmaktadırlar. Sorunun maddi destek ile çözüleceğini düşünen öğrenciler ise genel olarak okulu sevmediklerini belirtmişlerdir.

Öneri

Öğrencilerin yaşadığı sosyal ve psikolojik sorunların çözümü ve öğrencilerin okula yönelik sevgilerinin artmasına yönelik gerekli danışmanlık ve psikolojik destek hizmetleri sağlanmalıdır. Öğrencilerin akademik başarılarının da artmasına katkı sağlayacağı düşünülen telafi eğitimler, ihtiyaç duyulan alanlarda ve düzeyde öğrencilere verilmelidir. Ailelerin çocuklarını desteklemeleri ve özellikle kız çocuklarının okula gönderilmesinin teşvik edilmesine yönelik, ailelere yönelik eğitim hizmetlerinin yanı sıra farklı motivasyon araçları da kullanılarak (maddi destekler gibi) gerekli önlemler alınmalıdır. MTİ olarak çalışan ailelerin çalışmaya gittikleri yerlerde gözlem yapılarak çalışmanın yapılmasının etkili olacağı düşünülmektedir. Mevsimlik tarım işçilerinin çocuklarının eğitim sorunlarını konu alan çalışmaların, farklı yaklaşım ve metotlarla da yapılmasının alana önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. Alanda çalışan araştırmacılar tarafından benzer çalışmaların tekrarlanmasının, hem ilgili literatüre önemli katkılar sağlayacağı hemde alandaki uygulayıcılar ve karar vericilere önemli veriler sunacağı düşünülmektedir.

Çalışmanın Sınırlılıkları

Bu çalışma, Şanlıurfa ili Akçakale ilçesinde araştırmaya katılan öğrencilerin görüşleri ile sınırlıdır. Bu çalışmada analiz edilen veriler, katılımcıların cevaplandığı görüşme formları ile sınırlıdır.

Kaynakça

- Akbıyık, N. (2014). Malatya’da çalışan mevsimlik tarım işçilerinin sosyal ve ekonomik sorunlarının incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, (10), 132-154.
- Alpagut, G. (1998). *Belirli süreli hizmet sözleşmesi*. İstanbul: TÜHİS Yayınları.
- Resmi Gazete (2010). Mevsimlik gezici tarım işçilerinin çalışma ve sosyal hayatlarının iyileştirilmesi 2010/6 sayılı genelge (24.03.2010 ve 27531 Sayılı Resmi Gazete).
- Benek, S. ve Ökten, Ş. (2011). A study on living conditions of the seasonal agricultural workers: hilvan county (şanlıurfa) sample. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 10(2), 653–676. 03.09.2018 <http://dergipark.gov.tr/jss/issue/24242/257008>.
- Brent, G. ve Diobilda, N. (1993). Effects of curriculumalignmentversus direct instruction on urban children. *TheJournal of EducationalResearch*, 86(6), 333–338. <https://doi.org/10.1080/00220671.1993.9941226>.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2013). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem, 1-360.
- ÇSGB. (2010). *Mevsimlik gezici tarım işçilerinin çalışma ve sosyal hayatlarının iyileştirilmesi stratejisi ve eylem planı*. Ankara: ÇSGB.
- Doğan, Z., Arslan, S. ve Berkman, A. N. (2015). Türkiye’de tarım sektörünün iktisadi gelişimi ve sorunları: tarihsel bir bakış. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 29-41.
- Donham, K. ve Thelin, A. (2006). *Agricultural medicine occupational and environmental health for the health professionals*. Blackwell Publishing.
- Friedrich-Ebert-Stiftung. (2012). *Tarımda mevsimlik işçi göçü Türkiye durum özeti*. İstanbul: Friedrich-Ebert-Stiftung.
- Hurst, P. (2007). *Agricultural workers and their contribution to sustainable agriculture and rural development*. Geneva. ILO
- ILO. (2004). *Towards a fair deal for migrant workers in the global economy*. Geneva, International Labour Office.
- ILO. (2012). *Good practices in labour inspection: the rural sector with special attention to agriculture*. Geneva, International Labour Office
- ILO. (2018). Elimination of worst forms of child labour (WFCL) in seasonal hazelnut agriculture in Turkey. Tarihinde 18 Eylül 2018, adresinden erişildi https://www.ilo.org/ankara/projects/WCMS_373426/lang--en/index.htm
- Makal, A. (2001) Türkiye’de 1950-1965 döneminde tarım kesiminde işgücü ve ücretli emeğe ilişkin gelişmeler. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 56(03).
- Karaman, Z. (2013). *Mevsimlik tarım işçisi çocukların eğitim hakkına erişim durumları ve sosyal beceri yeterliliklerinin öğretmen görüşlerine göre belirlenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- MEB. (2011). *Mevsimlik gezici tarım işçisi çocuklarının eğitimleri*. 2011/25 Sayılı Genelge.

- MEB. (2016). *Mevsimlik tarım işçileri ile göçer ve yarı göçer ailelerin çocuklarının eğitime erişimi*. 2016/5 Sayılı Genelge.
- Miles, M. B., ve Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. Sage Yayınevi
- Mollamahmutoğlu, H. (2004). *İş hukuku*. Ankara: Turhan Kitapevi.
- Selek Öz, C. ve Bulut, E. (2013). Mevsimlik tarım işçilerinin Türk hukuk sistemi içerisindeki yeri. *ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi*, 1(1), 94–111.
- Shenton, A. K. (2004). Strategies for ensuring trustworthiness in qualitative research projects. *Education for Information*, 22(2), 63-75.
- TBMM. (2015). *Mevsimlik tarım işçilerinin sorunlarının araştırılarak alınması gereken önlemlerin belirlenmesi amacıyla kurulan meclis araştırması komisyonu raporu*. Ankara: TBMM.
- TDK. (2018). Büyük Türkçe sözlük. 11.01.2019 tarihinde erişildi, <http://www.tdk.gov.tr>
- Uysal, M., Sayılan, F., Yıldız, A., Türk, E., Türkmen, N. ve Korkmaz, N. (2016). Mevsimlik tarım işçilerinin çocuklarının temel eğitim sorunları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 49(1), 183–201.
- Yıldırak, N., Gülçubuk, B., Gün, S., Olhan, E. ve Kılıç, M. (2003). *Türkiye’de gezici ve geçici kadın tarım işçilerinin çalışma ve yaşam koşulları ve sorunları*. Tarım-İş Sendikası Yayınları.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yiğit, B. (2018). *Gezici mevsimlik tarım işçileri ile yerel mevsimlik tarım işçilerinin durumlarının karşılaştırmalı analizi: Isparta ili örneği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.